

Muzeologie na Masarykově univerzitě po osmdesáti letech

ZBYNĚK Z. STRÁNSKÝ

Málokdo ví, že se Masarykova univerzita zapsala svým dílem do prosazování a formování muzeologie a muzeologických studií a připoutávala tím na sebe pozornost v celosvětovém měřítku.

Potřeba osvojování si osobitých poznatků a zkušeností ve vztahu k muzejnímu fenoménu se ovšem nezrodila na půdě této Alma Mater. Již v roce 1704 publikoval Daniel Wilhelm Moller explikaci společenské úlohy muzeí a v této souvislosti zdůrazňoval, že jmenované zařízení není možno vést bez odpovídající odborné kvalifikace. Pro tu požadoval nejen znalost cizích jazyků, ale především širokou orientaci jak v přírodních, tak v humanitních vědách i osvojení si specifických muzejních činností, jako je tvorba sbírek, katalogizace, konzervování, vystavování či práce s návštěvníky. V návaznosti na tyto požadavky vyslovil i názor, že muzejní práce se musí stát povoláním, osobitou profesí.

Uplynulo více než sto let, než vystoupil s podobným názorem J. G. Th. Graesse. Ten v práci *Muzeologie als Fachwissenschaft*, zveřejněné v roce 1883, vymezil požadavky na muzeologickou kvalifikaci. „Z vysokoškolského vzdělání ještě nevyplývá“, napsal, „že každý kdo absolvoval akademické studium by byl schopen převzít řízení muzea... Bohužel je i dnes v široké veřejnosti dost lidí, kteří mají velice znevažující mínění o tom, jaké schopnosti a znalosti musí muzejní pracovník mít.“

Uvědomování si významu osobité muzejní kvalifikace se však nelokalizovalo pouze na německý jazykový okruh. Obdobné tendence se projevíly také v Anglii a Francii, kde právě v roce 1882 otevřela své brány Ecole du Louvre.

Ale ani naše země nezůstaly mimo. Výrazná osobnost českého muzejnictví Kliment Čermák už v roce 1901 v článku *Výchova v muzeologii* napsal, že „již před padesáti roky J. E. Purkyně deklaroval, že přírodovědec může být vychován. I já také deklaruji, že i muzeolog může být vychován.“

Po vzniku Československé republiky se tyto snahy promítly rovněž na půdu Československého svazu muzeí. S iniciativou ke zřízení katedry muzeologie přišel Jaroslav Helfert, tehdy ředitel Moravského zemského muzea a bratr zakladatele moravské hudební vědy a její katedry na MU Vladimíra Helferta. V pražském prostředí však Jaroslav Helfert neuspěl, a tak teprve v roce 1921 se mu podařilo prosadit na formující se MU zřízení tzv. lektorátu muzejnictví; to byl ve své době průkopnic-

ký čin. Na přelomu let 1922-1923 zahájil výuku a pokračoval v ní až do zavření vysokých škol v roce 1939; po osvobození ještě přednášel v letech 1946-1948.

Po roce 1950 začal prosazovat výuku muzeologie v integraci s archeologií Jiří Neustupný, který se tehdy také habilitoval na Univerzitě Karlově pro obor archeologie se zřetelem k muzeologii; později se tato výuka realizovala i ve vztahu k etnografii, díky iniciativě Josefa Beneše.

Na brněnskou univerzitu se vrátila muzeologie v souvislosti s budováním muzeologického oddělení v Moravském muzeu po čtyřiceti letech od zřízení lektorátu, tj. v roce 1963, kdy byla zřízena externí katedra muzeologie, díky pochopení a politické pozici tehdejšího ředitele Jana Jelínka, který se stal také jejím vedoucím. Po vstupních informačních seminářích organizovaných katedrou se podařilo řediteli tehdejšího Moravského muzea za pomoci rektora univerzity prosadit otevření postgraduálního studia muzeologie. První semestry se otevřely v roce 1965 a tehdy se také uskutečnilo prvé mezinárodní muzeologické sympozium, kde katedra prezentovala pojetí a koncepci muzeologie i poslání tohoto studia. V roce 1967 se sešli na katedře vyučující muzeologie ze střední Evropy a iniciovali založení mezinárodní komise při ICOM – International Committee of Training of Personnel, jejímž prvním předsedou se stal vedoucí muzeologických studií na Univerzitě v Leicesteru, účastník brněnského zasedání – N. Raymond Singleton. První absolventi brněnského studia byli slavnostně promováni v roce 1968. Tehdy také začal vycházet teoretický sborník katedry MUZEOLOGICKÉ SEŠITY, který sehrál během své dvacetileté existence rozhodující úlohu při prosazování mezinárodní prestiže brněnské muzeologie. Sovětská okupace znemožnila realizaci připraveného mezinárodního semináře a ten se uskutečnil v okleštěné formě až v listopadu roku 1969. Katedra na něm prezentovala vlastní koncepci systému muzeologie jako oboru a jeho výukový program. Ta vzbudila pozornost v řadě evropských zemí, zejména zdůvodněním, že předmětem muzeologie nemůže být samo muzeum, protože je pouze prostředkem k osobitému kulturně-paměťovému osvojování skutečnosti. Záhy se objevily v zahraničí překlady této koncepce a brněnský příklad motivoval i vznik nových výukových center.

S nástupem tzv. konzolidace se stali vyučující i posluchači katedry muzeologie objektem nenávislné politické kampaně, zejména ze strany pražských představitelů muzejnictví. To vyvrcholilo v roce 1973, kdy výstava „Cesta muzeí“, která prezentovala v historickém kontextu úlohu i soudobé poslání muzeologie a měla reprezentovat naši zem na Generální konferenci ICOM v Dánsku, byla označena jako „kosmopolitní“, což znemožnilo nejen její prezentaci v Kodani, ale vyvolalo i lavinu politické perzekuce osob. To vše vyústilo v podřízení katedry „politickému doзору“ ze strany FF MU. V roce 1975 pak došlo k jejímu plnému začlenění do rámce fakulty. Pozitivem byl fakt, že pracoviště

dostalo vůbec prvně profesionálního, organizačního pracovníka, protože od počátku, ale i později, zajišťovali jak vědecko-výzkumnou, publikační, tak pedagogickou práci pracovníci muzeologického oddělení MU a externisté, většinou bez honorování.

I za těchto podmínek však nezaniklo muzeologické snažení. Z iniciativy této katedry se zrodila i International Committee for Museology – ICOFOM, jejímž prvním předsedou se stal Jan Jelínek a později moravský emigrant Vinoš Sofka. Bylo ironií osudu, že brněnské muzeologické snažení získalo podporu ze strany muzeologů tehdejšího SSSR a NDR, ale připojili se i představitelé obdobných snah z Maďarska, Bulharska, Rumunska a zejména tehdejší Jugoslávie, nehledě na skrývanou pomoc ze strany Rakouska, Francie a Anglie. To vedlo k přehodnocování úlohy muzeologie ze strany představitelů FF, ale i k tomu, že UNESCO dalo podnět k zřízení mezinárodní muzeologické školy. Projekt byl předložen již v roce 1983, ale první ročník International Summer School of Museology – ISSOM mohl být zahájen vzhledem k politickým obstrukcím až v roce 1986. Rok před tím vysílala televize vůbec prvně dokument profilující muzeologii; i to vyvolalo však nevoli.

Zásadní obrat nastal až po revoluci 1989. Počátkem roku 1990 byla zřízena samostatná katedra muzeologie, do statutu FF byla začleněna muzeologie jako rovnocenný obor, byl jsem pověřen vedením katedry po mnohaletém „ilegálním působení“ a nakonec přijat do stavu pracovníků MU. Bylo otevřeno řádné studium muzeologie v kreditním systému a v roce 1993 jsem se mohl řádně habilitovat pro obor muzeologie. Současně jsem byl pověřen i vedením ISSOM, která se stala součástí rektorátu MU. V roce 1994, díky pozitivnímu hodnocení ISSOM ze strany UNESCO, podepsal rektor MU s generálním ředitelem UNESCO dohodu o zřízení UNESCO Chair of Museology and the World Heritage, jejímž vedoucím se stal tehdy již švédský občan zmíněný Vinoš Sofka, který řadu let působil v UNESCO a ICOM na prosazování muzeologie. Když jsem v roce 1996 absolvoval se zdarem profesorské řízení na FF, nebyl jsem schválen vědeckou radou MU s tím, že se nejedná o akreditovaný obor.

Ale čas nestojí. A tak jsem byl nucen jako osoba v důchodovém věku opustit MU. Katedra byla začleněna do Ústavu archeologie a muzeologie jehož vedoucím se stal Vladimír Podborský, dlouholetý podporovatel věci muzeologie, který se snažil zachovat její působení. Dostal jsem několik zahraničních nabídek. Přijal jsem úkol vybudovat katedru eko-muzeologie – tj. katedru orientovanou na soudobou ekologickou a kulturní krizi – na nově se formující Univerzitě M. Bela v Banské Bystrici, kde jsem působil v letech 1997-2002.

Počátkem nového tisíciletí odešli z funkcí jak Vladimír Podborský, tak Vinoš Sofka a ISSOM i UNESCO Chair byly přiřazeny k Ústavu archeologie a muzeologie, jejímž vedoucím se stal Zdeněk Měřínský. Ten

pak počátkem roku 2003 provedl personální reorganizaci oddělení muzeologie ve snaze přispět tak k jejímu profilování a oživení.

Ale nejen čas nestojí, ani věci nezůstávají beze změn. I soudobá muzeologie a její výuka se musí měnit. Že se mění, to dokládá nejen výrazný nárůst muzeologických monografií i periodik v celosvětovém měřítku, ale i skutečnost, že dnes není kontinent, ale ani země, kde by se v té či oné formě nerealizovala muzeologická či muzeografická výuka.

Žel – a to je právě důvodem tohoto zamýšlení nad uplynulými osmdesáti lety – soudobá pozice muzeologie a její výukový profil nenasvědčují, že by se tento obor na půdě MU dále rozvíjel a prosazoval, a to ani mezinárodně, jak ukazuje nezáměr o programy ISSOM. Pozitivním momentem je jistě otevření jednooborového studia muzeologie počínaje školním rokem 2003-2004. Ale srovnáváme-li jeho program se zahraničními programy, resp. dřívějšími programy tohoto studia na FF, jsme zklamáni. Je to program v úrovni „co týden dal“. Nejde však ani tak o tento program – i když je dostatek literatury i podnětů na internetu k jeho odpovídajícímu usoustavnění – ale především o jeho dopad na profilování absolventů tohoto studia. Jakou budou mít vlastně kvalifikaci? Čím budou moci přispívat k rozvoji muzejního fenoménu? Nelze ale ani plakat nad nezáměrem o ISSOM. Zapomíná se na to, že když jsme v roce 1983-1986 začínali, byli jsme doslova jediní na světě. Dnes je situace zásadně jiná; existuje nepřehledná konkurence a s ní lze soutěžit jen s něčím zcela novým.

Není jistě lehké zabezpečit realizaci výuky muzeologie v souladu s jejím systémem, když na oddělení je jeden či dva, kdo trochu vědí, oč se vlastně jedná, nehledě k tomu, že jsou tak zatíženi administrativně-organizačními úkony, že na nějakou tvůrčí muzeologickou práci nemají ani prostor, ani čas. Ani nový program ISSOM nelze vytvářet bez rozsáhlé znalosti celosvětových trendů, k čemuž mohou jen částečně napomoci stránky na internetu. Obecně platí: katedra která si vlastním snažením nevytváří potřebnou oborovou bázi, nemůže plnit na úrovni vědecko-pedagogické úkoly univerzitního pracoviště.

Ani muzeologická výuka v našem případě se nemůže rozvíjet na úrovni, pokud nevychází z vlastní systematické vědecko-výzkumné práce, mezinárodně uplatňované publikační činnosti, cílevědomého budování dokumentačních a knižních fondů a mezinárodní výměny informací. Bylo by ovšem jednoduché dávat vinu jen pracovníkům oddělení muzeologie. Záchranou ale nejsou ani dva dosazení profesori, kteří – při vši účtě k jejich vlastním oborům – jsou v tomto směru amatéři.

Věc má podle mého soudu mnohem hlubší kořeny: souvisí s přístupem k muzeologii. Z tohoto hlediska není MU ojedinělá. Mohl bych odkázat na zkušenosti mnoha kolegů z muzeologických výukových center ve světě. Ale chyba je také na straně těch, kteří dnes v celosvětovém měřítku realizují a propagují tuto výuku. Většina stále „tančí kolem totému

muzea“ a v důsledku toho strhává tuto výuku do roviny pouhé metodiky a techniky muzejní praxe. Nedivme se pak – a týká se to i nedávno k diskusi předloženého „ICOM Curricula Guidelines for Museum Professional Development“ –, že mnohé klasické obory nepovažují takovýto přístup za odpovídající univerzitnímu studiu, natož vědní disciplíně. To je však problematika spadající do oblasti filozofie a teorie vědy. Ne mnozí se v ní orientují. Ale na půdě muzeologie se tyto přístupy uplatnily a nadále uplatňují. Vyžaduje to však věnovat pozornost nejen muzeologickým monografiím s tímto zaměřením, ale i širšímu kontextu soudobé filozofické a vědecké literatury, kde se stále hojněji objevují poznatky, které mají zásadní význam pro muzeologický přístup. Příkladem zde mohou být pojmy mem, muzealizace, virtuální realita či cyberkultura. Nevím, že by pramenné obory, které se mnohdy pasují na jediné garanty vědy v muzejní kultuře, dokázaly řešit právě tyto otázky ve vztahu k muzejní kultuře.

S naznačenou problematikou přístupu k muzeologii však souvisí i to, čemu věnoval nedávno pozornost při své profesorské inauguraci na Univerzitě v Grazu Friedrich Waidacher. Ve svém vystoupení příznačně nazvaném „Von Orchideen und Disteln: Muzeologie im Spannungsfeld zwischen Ahnungslosigkeit und Verweigerung“, (O orchidejích a bodláčích aneb muzeologie v poli napětí mezi neznalostí a odmítáním) pranýřoval to, že muzeologii hodnotí mnohdy ti, kdo o ní ani řádek nepřečetli. Sám jsem se s podobnými přístupy setkal i na půdě centrálních orgánů MU, kdy mně jedni doporučovali, abych učil „vitrinologii“ nebo spíše usiloval o profesora „muzejnictví“. Není mně známo, že by existovala „katedra školoznalectví“, která by odmítala uznat vlastní obor pedagogiky!

Myslím si – ale možná, že pro dnešek je to již zastaralý názor –, že je věcí vědecké morálky zaujímat stanovisko vůči kterémukoli oboru teprve na základě obeznámení se s jeho podstatou a neodsuzovat úsilí v tom či onom vědeckém směru, když o tom nic nevím. Je více než absurdní, když mnohé obory, které se přímo zrodily z muzeálního osvojování skutečnosti a nebyly ještě ani v embryonálním stadiu, když se již od 16. stol. formovala muzeologie, na ní dnes shlížeji zcela pohrdavě. Dokumentují to nejen připomenuté práce, ale mnohé další, o kterých „posuzovatelé“ vůbec nic nevědí. Ve světě dnes existuje obsažná muzeologická produkce, na univerzitách působí mnozí profesori muzeologie a jsou vyřazováni i muzeologové s titulem PhD.

Muzeologie již zakotvila ve světě na univerzitní půdě, ať se to již někomu líbí či nelíbí nebo ho to rozrušuje.

V konfrontaci s připomenutým vývojem muzeologie na MU by se měli odpovědní představitelé MU i FF rozhodnout, zda chtějí zabezpečit další zdárný vývoj tohoto oboru nebo o něj nemají již zájem. Ono se jistě vůbec nic nestane. Když nebude pokračovat MU, převezmou tento prapor jiní: a to se již děje.